

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 378(477)"1917/1919"-057.87

А.Л. Донець

СТУДЕНТСТВО Й УКРАЇНЬКА ПРОБЛЕМА ВИЩОЇ ШКОЛИ У 1917-1919 рр.

Досліджується роль студентства у боротьбі за українізацію вищої школи в Україні в період Української революції 1917-1921 рр.

Ключові слова: *українізація, вища школа, студентство, професура, університет св. Володимира, Харківський університет, Новоросійський університет.*

Активний процес державотворення, глобальні перетворення, пов'язані з революцією 1917 р. принесли зміни і в систему вищої школи в Україні. Українська інтелігенція і свідоме українське студентство старих імперських вузів покладали великі надії на нове життя і сподівалися на хвилі змін отримати можливість здобувати національну вищу освіту.

Сьогодні в історіографії немає жодної узагальнюючої праці про ставлення студентів до українізації та їх ролі у ній. Тим не менш, маємо багату джерельну базу, що містить інформацію про сам процес українізації на державному рівні, ставлення до нього окремих кіл та діячів українського суспільства. Так, про потребу національної школи та її майбутні переваги заявляли у своїх працях М. Грушевський¹, О.Грушевський², О. Барвінський³.

Процесу українізації вищої школи присвятили ряд своїх публікацій вчені, політичні та громадські діячі періоду революції: Д.Дорошенко⁴, М.Кордуба⁵, І.Огієнко⁶, О.Пащенко⁷, І.Стещенко⁸. Про боротьбу студентів за українізацію до революції згадує у своїй праці С. Сірополко⁹. З-поміж сучасних науковців ціла плеяда дослідників звертала увагу на процес українізації вищої школи: Н. Давидова¹⁰, О.Завальнюк¹¹, О.Колпакова¹², М.Марчук¹³, І. Передерій¹⁴, А. Пижик¹⁵, Д.Розовик¹⁶ та інші. Утім, роль студентства у цьому процесі вони майже не з'ясували.

Метою ж нашого повідомлення є висвітлення участі студентства в процесі запровадження української мови у діяльності вищих шкіл, які були заснованими ще за царизму і не підтримували національного відродження титульної нації.

Після Лютневої революції 1917р., на хвилі національного піднесення, на численних, популярних тоді з'їздах і зборах, неодноразово звучали заяви про нагальну потребу створення національної української школи, зокрема вищої. Перші кроки державного будівництва показали, що відсутність рідної освіти в Україні, крім низького рівня грамотності, породила і відсутність національної свідомості народу.

З ініціативи Товариства шкільної освіти 5-6 квітня 1917 р. у Києві відбувся Перший всеукраїнський вчительський з'їзд, що розглядав питання реорганізації існуючої системи освіти з обов'язковою українізацією¹⁷. За українізацію вищої школи виступили петроградська громада ТУП, Петроградська українська громада, Український кооперативний з'їзд.¹⁸ Подібні постанови приймали численні повітові учительські з'їзди.¹⁹ Тема постійно висвітлювалася і обговорювалася в українській пресі. Крім інтелігенції, повної націоналізації і доступності освіти в Україні вимагали учасники робітничих, селянських та військових з'їздів.²⁰

Дослідниця розвитку української освіти за доби Центральної Ради І.Передерій, вважає, що рух за рідну школу дуже невдало названий «українізацією» чи «дерусифікацією», однак він став головним серед питань освіти, і набув характеру національного²¹.

Від динамічності процесу українізації напряду залежала доля тодішнього українського студентства. Тому воно мало стати лакмусовим папірцем у вирішенні доцільності певних питань. 21 квітня 1917 р. відбулася Третя конференція українського студентства. Володимир Шульгін, один з найактивніших студентів української громади університету св. Володимира виступив з доповіддю «Шкільне питання на Україні», яка викликала гарячі дебати щодо цієї «надзвичайно пекучої і близької студентам справи». Студентські представники з різних міст виступили з проектом негайної українізації. Після дебатів вони ухвалили таку резолюцію: зважаючи на те, що «сучасний стан шкільної справи на Україні далеко не відповідає як потребам української освіти й науки, так і тій великій жадобі освіти в різних формах, від вищої до нижчої», доцільно негайно провести цілковиту українізацію всіх типів шкіл в Україні. Також студенти закликали вчених, професорів, доцентів, наукових і педагогічних діячів негайно перейти у своїй викладацькій роботі на українську мову. Українців-професорів, які перебували за межами рідних місць, просили «негайно перенести свою діяльність на Україну»²².

Слід зазначити, що на момент виголошення заяв і ухвал, в учасників конференції взагалі не було уявлення про практичний бік реалізації висловлених ідей, зокрема щодо механізму українізації.

Розпочався довгий і складний бюрократичний процес юридичного обґрунтування українізації вищої школи на рівні Центральної Ради та Тимчасового уряду. 16 травня Голова Ради міністрів Росії отримав з рук представників і діячів українського національно-визвольного руху «Декларацію Української Центральної Ради», у якій, зокрема, ставилася вимога українізації вищої і середньої школи²³. Під впливом українців міністр народної освіти Тимчасового уряду О. Мануйлов визнав право викладання в школах на «місцевих мовах»²⁴. Однак, окрім юридичного, залишався також і практичний бік вирішення проблеми. Керівництво «старих», імперських, вузів усіляко опиралося українізації, попри це, певних зрушень вдалося досяг-

ти. Так, навесні 1917 р. українське студентське бюро Новоросійського університету двічі зверталось до ректора з вимогою розпочати з осені виклади українознавчих дисциплін, але той не поспішав задовольнити її²⁵. Щодо Харківського університету, то студенти цього вишу вимагали відкриття кафедр українознавства ще під час революції 1905-1907 рр. Професор М.Ф. Сумцов, який тоді відгукнувся на ці вимоги і розпочав свої виклади українською мовою, на початку квітня разом зі своїми колегами ініціювали створення кафедр українознавства. Рішенням ради історико-філологічного факультету були відкриті кафедри української філології (мова, література, етнографія) та історії України, розпочалося викладання відповідних курсів²⁶.

Діючий в історичному центрі українського народу найбільший в Україні університет св. Володимира не був готовий на той час українізуватися. У ньому проводилося викладання російською, а окремих дисциплін – єврейською, польською, німецькою мовами. Серед студентів українці становили незначний відсоток, а чимало викладачів університету просто не визнавали рішень Центральної Ради щодо освіти, бойкотували їх і продовжували керуватися у своїй роботі ще дореволюційними розпорядженнями Міністерства освіти Російської імперії.²⁷ Керівництво Київського університету св. Володимира на чолі з ректором професором Цитовичем, упродовж кількох місяців вело боротьбу проти студентської ради та ради молодих викладачів, які вимагали демократичних перетворень у внутрішньому житті й керівництві університетом. Таке ж відверте неприйняття було висловлене й відносно українізації. У липні 1917 р. рада університету надіслала Тимчасовому уряду «Протест Ради університету св. Володимира проти насильної українізації Південної Росії...», де взагалі заперечувала освіту українською мовою²⁸.

У серпні 1917 р. до керівника Генерального секретарства освіти І.М. Степшенка звернулася коаліційна Рада київського студентства із запискою про неможливість «лишати далі недоторканими Київські вищі школи». Степшенко зачитав цю записку на засіданні Малої Ради 18 серпня, і з приводу неї розгорнулася гостра дискусія. Частина промовців, як, зокрема, С.Петлюра, виступали за те, щоб узяти Київський університет під контроль української влади. Але більшість боялася порушувати автономію університету²⁹.

25 серпня 1917 р. Міністерство народної освіти подало Тимчасовому уряду пропозицію про те, щоб у 1917-1918 р. при Київському університеті св. Володимира було закладено 4 кафедри, а саме української мови, історії та письменства на історико-філологічному факультеті, а також історії західного права на юридичному³⁰.

Лише 19 вересня 1917 р. голова Тимчасового уряду О.Ф. Керенський і міністр освіти С.С. Салазкін підписали постанову «Про заснування в університеті св. Володимира чотирьох кафедр українознавства», якою передбачалося «заснувати з 1917-1918 начального року ... на історико-філологічному

факультеті кафедру української мови, кафедру української історії і кафедру української літератури; на юридичному факультеті – кафедру історії західноруського права». Викладання мало здійснюватися українською мовою³¹.

Тим часом ректор університету св. Володимира взагалі не відповів на листи секретаріату освіти. Відповідь на питання, що має бути зроблено в університеті для його українізації, ректор Цитович проігнорував, мотивуючи свою позицію тим, що листи були написані до нього не загальнодержавною російською мовою, а українською³².

Керівництво Київської духовної академії, відповіло Генеральному секретарству освіти, що перед св. Синодом Руської Православної церкви поставлено питання про запровадження в цьому закладі українознавства, як необов'язкового предмета³³.

Отже, на початок 1917-1918 навчального року ситуація суттєво не змінилася. Лише в листопаді після падіння Тимчасового уряду Київський університет св. Володимира оголосив конкурс на заміщення штатних посад викладачів кафедр українознавства, що закінчився лише у березні 1918 р. У Новоросійському університеті викладання українознавства розпочалося в останні місяці 1917 р., але російською мовою³⁴. Теж саме стосується Ніжинського історико-філологічного інституту³⁵.

У січні 1918 року Київ опинився у руках більшовиків, студентство переживало перші труднощі громадянської війни, втрати товаришів у боях. Тож продовжувати боротьбу за українізацію російських вишів можна було після визволення столиці УНР. Але і тут були свої складнощі – на активність студентського руху вплинула і втрата лідера студентів-українців В. Шульгіна, що загинув у бою під Крутами³⁶.

Разом з тим, вишівська українська молодь схвалила план міністерства народної освіти, спрямований на українізацію вищої школи, розроблений у березні 1918 р. Основні його пункти визначали введення обов'язкового викладання української мови у всіх вищих навчальних закладах України, поширення кафедр українознавства, вироблення напрямів і термінів поступової українізації закладів вищої освіти у відповідності до можливостей (підготовленості викладацького складу), підготовки нових кадрів, створення мережі нових державних вищих шкіл за типом класичних університетів, перетворення Українського народного університету на державний національний, відкриття нових вищих навчальних закладів у ряді губернських центрів, планомірної роботи спрямованої на повернення українських вчених з-за кордону³⁷.

Першою ластівкою до активізації студентського руху за українізацію вищої школи стала публікація в газеті «Народна Воля» 23 березня інформації про те, що Рада студентських депутатів в Одесі вирішила запропонувати вищим школам України скликати у Києві Всеукраїнський студентський з'їзд для обговорення питань «сполучених з новим упорядкуванням сту-

дентського життя» й українізації вищих шкіл. Для цього одесити командували до Києва делегата, якому доручили вести переговори з київським студентством³⁸. А вже через тиждень, 31 березня 1918 року, в приміщенні університету св.Володимира, відбулися збори студентів Київського народного українського університету. Чи були вони ініційовані делегатом з Одеси не відомо. На порядок денний винесли питання про сучасний політичний момент, надання державних прав Київському народному українському університету (КНУУ) та українізацію вищих шкіл в Україні³⁹.

За свідченням преси, зібрання ухвалило вимагати удержавлення народного університету з приєднанням до нього університету св. Володимира.⁴⁷ Продовжити цю тему вирішили 7 квітня 1918 р.⁴⁰

В іншому газетному повідомленні йдеться про збори 31 березня української громади студентів університету св. Володимира. Подібність питань, що обговорювалися (політичний момент, українізація вищих шкіл та удержавлення Народного університету), дає можливість припустити, що могли мати місце спільні збори студентів двох університетів⁴¹.

Звертає на себе увагу той факт, що в університеті св. Володимира студенти-українці, не зважаючи на антиукраїнський настрій більшості професури, рішуче ставили питання про українізацію вищих шкіл, а також у зв'язку з цим нейтралізацію заходів «Союзу Руських на Україні», який рішуче діяв проти українізації⁴².

У міністерстві народної освіти прислухалися до голосу українських студентів і підтримували ідею об'єднати два університети український і св.Володимира в єдиний український державний університет⁴³.

13-17 квітня 1918 р. у Києві пройшов Перший з'їзд представників вищих навчальних закладів України: університету св. Володимира, Новоросійського університету, Київської духовної академії, Київського політехнічного інституту. З'їзд визнав невчасними реформи у вищій школі, виступив проти українізації та заявив, що «влаштування нових українських навчальних закладів не має відбуватися за рахунок існуючих університетів». Очевидно, змушені рахуватися з українським урядом, делегати з'їзду запропонували створити Раду у справах вищої школи з представниками від вищів, для вирішення питання злиття двох київських університетів⁴⁴.

Така спеціальна комісія при Міністерстві народної освіти була створена, за участю представників університету св. Володимира та КНУУ. Її очолював товариш міністра П.І. Холодний⁴⁵.

У цей час в популярній українській періодичній пресі друкувалися ґрунтовні статті прогресивних українських діячів з роздумами про нагальну потребу українізації, створення повноцінного українського вишу, здобутки КНУУ, як сходинки до утворення держуніверситету⁴⁶.

Ці матеріали мали суттєвий вплив на формування студентської позиції та активізували їхню діяльність. 24 квітня 1918 р. студенти КНУУ зібралися на збори, де ухвалили своє бачення вирішення ними ж ініційованого пи-

тання: або надати державного характеру чинному українському народному університету із залишенням за ним навчальних площ та майна університету св. Володимира, або ж об'єднати обидва виші в один державний український університет з українською мовою навчання. Якщо ж українська влада обере перший варіант, на думку молоді, частину професури та студентства університету св. Володимира варто перевести до нового державного вишу, чим український характер його буде підсилений. В разі ухвалення рішення про об'єднання слід взяти за пріоритет надання переваги українській складовій. Студенти були переконані, що влада повинна не ігнорувати їхні пропозиції, а діяти, оскільки перебування двох університетів під одним дахом призводить до посилення боротьби між професорськими корпораціями і студентством різних національностей, що негативно позначається на виконанні основних функцій вищих навчальних закладів.

Молодь вважала за невідкладне почути від МНО УНР визначення з питанням українізації університету св. Володимира і творення державного українського університету⁴⁷.

Вирішення цієї, актуальної для становлення української вищої школи проблеми, студенти бачили лише за їх безпосередньої участі. Тому збори доручили Головній студентській раді домагатися введення до складу комісії професорів, яка працює над проектом вирішення цього питання, 5-х представників студентства КНУУ з правом вирішального голосу⁴⁸.

Ці збори дали новий імпульс активності столичних студентів. Одразу ж після їх проведення Рада столичних студентів студентської громади університету св. Володимира, яка не поділяла проросійських поглядів, у квітні 1918 року провела обговорення «пекучих питань українського студентства про українізацію вищих шкіл, поповнення відділу Всеукраїнського студентства, про утворення громади студентства м. Києва та ін.»⁴⁹.

Через те, що адміністрація російського університету відмовила надати студентам приміщення для проведення зборів, під приводом браку вільних аудиторій, у суботу, після завершення робочого дня, молодь зібралася в університетському дворі.⁵⁰ Це аж ніяк не вплинуло на результативність. Зібрання ухвалило вкрай радикальну пропозицію: «1. Сучасний університет св. Володимира мусить бути зачинений, як осередок русифікації, із закінченням біжучого академічного року; 2. Все майно та будинок мусять перейти до українського державного університету, який Українська Народна Республіка повинна відчинити з осені 1918 р.; 3. Наукові сили цього університету складаються з людей, які бажають працювати на користь української культури; 4. За національними меншинами лишається право мати свої кафедри при державному університеті.»⁵¹.

Отже, радикально налаштовані українські студенти вимагали припинення юридичного статусу своєї alma mater, розчинивши її в новоствореному державному українському виші. Про наслідки цього вони не задумувались – в університеті св. Володимира станом на 1 січня 1918 р. нарахо-

увалось 68 професорів, 108 доцентів, приват-доцентів, 72 асистенти, 43 професорські стипендіати і понад 6 тисяч студентів⁵², що у декілька разів перевищувало склад професорсько-викладацької корпорації і студентства КНУУ⁵³.

За таких умов з врахуванням автономності вишів, взаємовпливи двох таборів могли бути непередбачуваними. Це добре усвідомлював лектор КНУУ О.С. Грушевський. Він висловив побоювання, що у разі об'єднання двох вишів, студенти українського університету зустрінуть ворожнечу і агітацію проти української культури, науки і освіти, що може звести нанівець усі попередні досягнення⁵⁴.

Після гетьманського перевороту протистояння в питанні українізації російських вищих шкіл не зникало з настроїв українських студентів, частини суспільства. І хоч консервативний режим П. Скоропадського не поспішав з вирішенням цього питання, керівництво старих вишів вирішило донести до влади, суспільства, особливо студентського загалу своє розуміння цієї проблеми, організувавши для цього з'їзд представників російських вищих навчальних закладів. 25 травня 1918 р. з'їзд чітко висловився проти об'єднання двох університетів, підтримавши ідею створення окремого державного українського університету. Делегати не дали однозначної згоди на запровадження в навчальному процесі паралельних російським кафедрам українських⁵⁵.

Студентство з цим не погодилося. На зібранні об'єднаної ради їх організацій вони висловилися категорично, наголосивши, по-перше, що делегати цього з'їзду дуже далекі від української культури, їм бракує елементарної компетенції в справах розвитку нашої науки; по-друге, більшість, обраних на цей з'їзд делегатів вороже налаштовані до українського руху, а тому прийняті рішення не матимуть жодного впливу на національно-академічне життя України.

Молодь обурило те, що професура не усвідомлює важливого моменту – вона живе в Україні і утримується працею її народу і не дбає про поступ української культури та науки. Через це, ухвалені рішення, вони розуміли, як зраду українській державі і висловили «рішучий протест проти нехтування цим з'їздом наших найсвятіших домагань щодо придбання національної вищої школи ... українське студентство, незломно тримаючись постанов 27 квітня, завжди вестиме саму найзавзятішу боротьбу за повну українізацію усіх вищих шкіл України і не спиниться в ній перед жодною перешкодою. Закликаємо все українське громадянство допомогти нам у цій важкій і рішучій боротьбі задля щастя і слави нашого народу!» – такими словами закінчувалася студентська резолюція⁵⁶.

Незабаром нова влада відреагувала у питанні, яке розколювало суспільство. Міністр освіти Української Держави М. Василенко однозначно висловився за окреме існування названих двох вищих навчальних закладів. Гетьман і рада міністрів законодавчо закріпили це рішення⁵⁷.

Гетьманський уряд підтримав заплановане Центральною Радою заснування двох державних університетів. 6 жовтня 1918 р. відкрив двері Київський державний український університет⁵⁸, а 22 жовтня 1918 р. Кам'янець-Подільський державний український університет.⁵⁹

У вересні в Харківському та Новоросійському університетах затвердили 4 кафедри українознавства, оголосили конкурс на відповідні кафедри в Київській духовній академії. Окремим законом відкрили подібні кафедри в Ніжинському історико-філологічному інституті⁶⁰.

Здійснити програму українізації в більш повному обсязі влада не встигла. Не були відкриті плановані університети в Катеринославі, Одесі, Харкові, Чернігові. Лише в Полтаві відкрився Український історико-філологічний факультет. Майже половину його викладацького складу становили професори Харківського університету. Російські (за мовою і духом) університети не підлягали, згідно з офіційним курсом, українізації в повному обсязі. Обов'язковість українознавчих предметів для всіх студентів, що навчалися, міністерство вважало безальтернативною і такою, що потребує «негайного вирішення»⁶¹.

До переломного періоду від гетьманату до Директорії відноситься конфліктна ситуація, що виникла в Катеринославському гірничому інституті. 10 листопада 1918 р. у листі до Міністра народної освіти ординарний професор Катеринославського гірничого інституту М.М. Хведорів повідомляв, що з 20 вересня він почав викладати слухачам курс гірничозаводської механіки українською мовою. Відповідну заяву він подав ректору: «Я вважаю святим обов'язком викладати свої лекції державною мовою. Українська мова близька до російської, вона зрозуміла і тим студентам, які не є українцями. Я перекладаю і терміни...», – пояснював свою позицію професор. Разом з тим він зазначив, що кількість студентів, які слухали його україномовні лекції, порівняно з минулим роком збільшилася⁶².

«Неукраїнські» студенти не сприйняли нововведення професора і за протестували проти. Натомість, студенти-українці вручили йому адресподяку. Факультетське зібрання загалом вороже поставилося до вчинку М.М. Хведорова. Керівництво навчального закладу оголосило конкурс на кафедру, намагаючись у такий спосіб позбутися без дозволу міністерства професора, який вважав, що рішення адміністрації викидає його з штату інституту «як злочинця, без всякого суду»⁶³.

У січні 1919 р. міністр освіти І.І.Огієнко призначив професора М.М. Хведорова на посаду професора кафедри механіки Кам'янець-Подільського державного українського університету⁶⁴.

Цей випадок із професором-українцем красномовно свідчить про ставлення до українізації більшості професури. Студентство російських вишів було розділене ідеологічними поглядами стосовно української мови викладання, професорські корпорації і керівництво у більшості українську мову не сприймали, як альтернативу російській у навчальному процесі.

Власне, із закінченням доби гетьманату зникає з тогочасної преси й інформація про заходи студентської молоді щодо українізації. Це можна пояснити тим, що по-перше, Директорія видала низку законів про загальну українізацію усієї вищої школи, що, власне, задовольняло національні потреби студентів-українців. По друге, на початок 1919 р. студентство опинилося у злиднених умовах без засобів для існування, навчання проводилося у нестерпних умовах (взимку холодні аудиторії без шибок)⁶⁵, чоловічий склад студентів постійно мобілізували⁶⁶. По-третє, у студентів-українців російських вишів появилася можливість здобути національну вищу освіту, перевівшись до двох державних українських університетів.

Як зазначалося, Директорія УНР надавала ваги справі українізації. У складі Міністерства діяв окремий департамент вищої школи, яким керував професор В.В.Дубяньський. Також ще наприкінці 1918 р. Міністерство освіти прийняло рішення утворити комісію з представників урядових та наукових інституцій, яка б займалася проблемами реформування вищої школи і, зокрема, становищем російськомовних вищих учбових закладів в Україні. Доля трьох державних російських університетів у Києві, Харкові та Одесі вирішувалася на нараді членів зазначеної комісії 3 січня 1919 р. Нарада в основному підтримала ідею необхідності українізації цих університетів, але стосовно шляхів українізації погляди розійшлися. Так, представники Українського національного союзу (Д.Левицький) та Українського наукового товариства (Д.В. Антонович) наполягали на негайному закритті російських університетів. Натомість, представники міністерства освіти професор Д.І.Багалій та П.І.Холодний вважали, що не можна вирішувати це питання руба, пропонували розглянути плани технічного переведення поступової українізації вищої школи. Остаточного рішення у справі становища російських університетів в Україні нарада так і не виробила⁶⁷.

Міністерство освіти продовжувало шукати шляхи для українізації вищої школи в Україні. Рада міністрів ухвалила 6 лютого 1919 р. закон про заснування з 1 лютого 1919 р. в усіх вищих школах УНР лектури української мови, як обов'язкового предмету для всіх факультетів і віддлів.⁶⁸ Одночасно з цим законом ректори українських державних університетів у Києві та Кам'янці-Подільському отримали обіжника Міністерства освіти, в якому їм наказувалося проводити іспити з усіх предметів виключно українською мовою⁶⁹. До Кам'янець-Подільського університету в весняному семестрі 1919 р. вступ на історико-філологічний, математичний і богословський факультети було продовжено для осіб, що знали українську мову⁷⁰.

Створена в січні 1919 р. Комісія по справах щодо вищих шкіл та наукових інституцій мала б перезатвердити штати Київського, Харківського та Одеського університетів з метою «очищення» цих закладів від російських та русифікованих кадрів, що не бажали українізуватися⁷¹.

В особливо радикальних колах висловлювалися про повне закриття російських університетів у зв'язку із складністю їх реформування і відкрит-

тя натомість нових, українських. Втілити задуми в життя Директорія не змогла за браком часу. З лютого 1919 р. основним форпостом національного реформування вищої школи був Кам'янець-Подільський державний український університет. Більшість його студентів підтримували заходи із підвищення ролі української мови у житті всіх вишів⁷².

Коли на початку лютого 1919 р. більшовицьке військо захопило Київ, розпочалися різноманітні реформи. Зокрема, новий режим скористався раніше підготованим проектом щодо об'єднання російського і українського університетів в один виш радянського зразка. Колишні університети розподілилися на відділення між якими постійно велися непорозуміння. Російський підрозділ зберіг за собою попередні права на вжиток російської мови, збільшивши відтак свої преференції⁷³.

Отже, українське студентство в добу революції (1918-1919 рр.) виступило активним учасником боротьби національно-демократичних кіл за українізацію старої системи вищої освіти, успадкованої українською державою від Тимчасового уряду. Організована студентська молодь виробляла різні пропозиції і проекти щодо перетворення російського університету св. Володимира в український за змістом. Не маючи реальних важелів впливу на освітянську політику як за петроградської, так і української влади, студенти обмежувалися деклараціями а також ухвалами різних колективних рішень, які засвідчували про їх велике бажання слухати українознавчі дисципліни українською мовою, поширити цю практику на всі лекційні курси, перетворити виші в осередок української освіти і науки. Максималістські вимоги студентської молоді не раз засвідчували про їх певну незрілість, а ще неминуче про готовність якнайбільше прислужитися справі національного відродження. Висловлені чи підтримані нею реформаторські ідеї вищої школи поступово реалізовувалися через відповідну політику української влади. Ліквідація більшовиками навесні 1919 р. університету св. Володимира через об'єднання його з Київським державним університетом і перетворення в утраквістичний виш не відповідала інтересам радикально налаштованого студентства.

Примітки

1. Грушевський М. Справа українських кафедр і інші наукові потреби / М. Грушевський – К., 1907. – С. 3.
2. Грушевський О. Український Університет / О. Грушевський // Відродження. – Київ, 1918. – 3 травня. – № 31. – С. 1.
3. Барвінський О. Значінне рідної школи для самостійності України / О. Барвінський // Відродження України. – Відень, 1918. – 6 червня. – №35. – С. 1.
4. Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923 рр. В 2-х т. – Т. 1. доба Центральної Ради / Д. Дорошенко. – Ужгород, 1923. – С. 424.
5. М. Кордуба. Яка школа найпильніша для України? / М. Кордуба // Відродження України. – Відень, 1918. – 30 квітня. – №19. – С. 2.

6. Огієнко І. Рідна мова в українській школі / І. Огієнко. – К., 1917. – 32с.; Його ж. Рятуння України. На тяжкій службі своєму народові. Видання друге, доповнене / І.Огієнко – Вінніпег: Видання Товариства «Волинь», 1968. – 92 с.
7. Свято відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету: Дослідження. Документи. Матеріали / Укладач, автор переднього слова і досліджень О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 280 с.
8. Стещенко І. До українських учителів / І. Стещенко // Нова рада. – К., 1917. – 25 березня. – №1. – С. 4.; Завальнюк О.М. Генеральний секретар народної освіти І.Стещенко: курс на національну вищу школу (червень 1917 – січень 1918 р.) / О.Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. – 2004. – Т. 13. – С. 127.
9. Сірополко С. Історія освіти в Україні. 2-ге вид. / І. Сірополко; підготував Ю. Вільчинський. – Львів: Афіша, 2001. – С. 417-489.
10. Давидова Н.В. Наукова інтелігенція в громадсько-політичному русі за українізацію освітніх закладів. Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук / Н. Давидова. – Миколаїв, 2008. – С. 273.
11. Завальнюк О.М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.): монографія / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. – 644 с.
12. Колпакова О.В. Український державний університет у Києві (1917-1920 рр.) / О. Колпакова // УІЖ. – 1993. – № 7-8. – С. 30-35.
13. Марчук М.В. Освіта в Україні в роки національного відродження (1917-1930). Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. / М.Марчук. – Івано-Франківськ, 2003. – 212 с.
14. Передерій І.Г. Розбудова національної системи освіти за доби Центральної ради: історичний аспект: Монографія / І. Передерій. – Полтава: Видавництво ПолтНТУ, 2009. – 160 с.
15. Пижик А. Культурно-освітня політика в добу Директорії УНР. Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. / А. Пижик. – К., 1998. – 196 с.
16. Розовик Д. Ф. Національно-культурне будівництво в Україні в 1917-1920 рр. Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. / Д. Розовик. – К.2003. – 452 с.
17. Завальнюк О.М. Генеральний секретар народної освіти І.Стещенко: курс на національну вищу школу (червень 1917-січень 1918 р.) -С. 127-128; З'їзд українського вчителства // Нова рада. – К., 1917. – 6 квітня. – №7. – С. 3.
18. Завальнюк О.М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.) – С. 57
19. Учительський з'їзд// Народна воля. – К., 1917. – 2 жовтня. – №112. – С. 3.
20. Марчук М.В. Зазначена праця. – С. 58.
21. Передерій І.Г. Зазначена праця. – С. 21.
22. Третя конференція українського студентства// Нова рада. – К., 1917. – 25 квітня. – №22. – С. 3.
23. Завальнюк О.М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.). – С. 60; Українська Центральна рада: документи і матеріали. У 2-х т. – К.: Наук. Думка, 1996. Т. 1. – С. 86.

24. Міністр народної освіти // Нова Рада. – К., 1917. – 6 квітня. – №7. – С. 3.
25. Завальнюк О.М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.). – С. 60.
26. Давидова Н.В. Зазначена праця. – С. 273.
27. Дорошенко Д. Історія України, 1917-1923 рр. В 2-х т. – Т. 1: доба Центральної Ради/Д. Дорошенко. – Ужгород, 1923. – С. 394; Розовик Д.Ф. Зазначена праця. – С. 112.
28. З іменем Святого Володимира. У 2 кн. / Упорядник В. Короткий, В.Ульяновський. – К., Заповіт, 1994, Кн.2. – С. 381-384; Українська Центральна рада: документи і матеріали. У 2-х т. – К.: Наук. Думка, 1996. – Т. 1. – С. 552.
29. Передерій І.Г.Зазначена праця. – С. 80.
30. Українська мова у Києві// Народна воля. – 1917. – 9 вересня. – №95. – С. 3.
31. Завальнюк О.М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.). – С. 65.
32. Народна воля. -1917. – 11 вересня. – №96. – С. 3.
33. Там само.
34. Передерій І.Г. Зазначена праця. – С. 80.
35. Завальнюк О.М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.). – С. 71.
36. [uk.wikipedia.org/wiki/Шульгин Володимир Якович](http://uk.wikipedia.org/wiki/Шульгин_Володимир_Якович)
37. Давидова Н.В. Зазначена праця. – С. 140.
38. Народна воля. – 1918. – 23 березня. – №35. – С. 3.
39. Хроніка // Боротьба. – 1918. – 31 березня. – №29. – С. 4.
40. У Києві // Народна Воля. – 1918. – 2 квітня. – №42. – С. 3.
41. Там само.
42. Там само.
43. Про Київський народний університет св. Володимира // Народна Воля. – 1918. – 2 квітня. – №42. – С. 3.
44. Центральний державний архів вищих органів України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 2201. – Оп. 1. – Спр. – 327. – Арк. 23-24, 24 зв.
45. Бурлака. Українська вища школа/ Бурлака // Відродження. – 1918. – 3 травня. – №31. – С. 1.
46. Грушевський О. Український університет І. / О. Грушевський // Відродження. – 1918. – 16 квітня. – №20. – С. 1.; Грушевський О. Український університет II / О.Грушевський // Відродження. – 1918. – 28 квітня. – №28. – С. 1.
47. ЦДАВО України. – Ф. 2201. – Оп. 1. – Спр. 336. – Арк. 1.
48. Там само. – Арк. 3.
49. Хроніка. // Відродження: щоденна безпартійна демократична газета. – К., 1918, – 26 (13) квітня. – Ч. 26. – С. 3-4.
50. Там само.
51. Колпакова О.В. Зазначена праця. – С. 32.
52. ЦДАВО України. – Ф. 2582. – Оп1. – Спр. 179. – Арк. 21-30; В університеті св. Володимира // Відродження. – 1918. – 10 жовтня (27 вересня). – Ч. 156. – С. 5.
53. Див.: Завальнюк О.М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.) – С. 75-77, 81.
54. О.Грушевський. Український університет / О.Грушевський // Відродження. – 1918. – 16 квітня. – №20. – С. 1.

55. ЦДАВО України. – Ф. 2201. – Оп. 1. – Спр. 327. – Арк. 59, 59 зв, 62, 62 зв.
56. Резолюція об'єднаних Рад студентських організацій // Робітнича газета. – 1918. – 31 травня. – №283. – С. 1.
57. Марчук М.В. Зазначена праця. – С. 86.
58. Ухвалений Радою Міністрів закон про перетворення Київського Народного Українського університету в Київський Державний Український Університет // Державний вістник. – 1918. – 29 серпня. – №41. – С. 2; Урочисте відкриття // Відродження. – 1918. – 5 жовтня (22 вересня). – Ч.152. – С. 1.
59. Ухвалений Радою Міністрів закон про заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету // Державний вістник. – 1918. – 29 серпня. – №41. – С. 3; Свято відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету: Дослідження. Документи. Матеріали / Укладач, автор переднього слова і досліджень О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 280с.
60. ЦДАВО України. – Ф. 2201. – Оп. 1. – Спр. 361. – Арк. 74.
61. Марчук М.В. Зазначена праця. – С. 87-88.
62. ЦДАВО України. – Ф. 2201. – Оп. 1. – Спр. 350. – Арк. 140.
63. Там само.
64. Там само. – Ф. 2582. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 26.
65. Вища школа // Київская мысль. – 1918. – 5 березня. – №17. – С. 4; Слово. – 1919. – 13 листопада. – №48. – С. 1.
66. ДАМК. – Ф. р-936. – Оп. 2. – Спр. 36.
67. ЦДАВО України. – Ф. 2582. – Оп. 2. – Спр. 173. – Арк. 4-7; Пижик А. Зазначена праця. – С. 136 ; Сірополко С. Зазначена праця. – С. 477.
68. ЦДАВО України. – Ф. 2582. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 59.
69. Пижик А. Зазначена праця. – С. 83.
70. Там само. – С. 85.
71. ЦДАВО України. – Ф. 2582. – Оп. 1. – Спр. 179. – Арк. 15; Марчук М.В. Зазначена праця. – С. 95.
72. Там же. – С. 95.
73. Завальнюк О.М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.). – С. 177.

Резюме

Рассматривается роль студенчества в борьбе за украинизацию высшей школы в Украине в период Украинской революции 1917-1921 гг.

Ключевые слова: украинизация, высшая школа, студенчество, профессура, университет св. Владимира, Харьковский университет, Новороссийский университет.

Одержано 27 жовтня 2012 р.